

Milli Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) / Cilt 9 - Sayı 2

Sorumlu Yazar: Nagehan KIROĞLAN, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, nagehanalabucak@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6752-8649

İkinci Yazar: Prof. Dr. Faruk ÇOLAK, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, fcolak@ohu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-5438-8432

Atıf: Kiroğlan, N. & Çolak, F. (2025). Karacaoğlan Şiirlerinde Atasözlerinin İşlevleri Üzerine Bir İnceleme. Milli Kültür Araştırmaları Dergisi, 9(2), s. 75-93.

Gönderim ve Kabul Tarihi: 7 Kasım 2025 / 11 Aralık 2025

Araştırma Makalesi

ISSN: 2587-1331

DOI: 10.55774/mikad.1819275

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mikad>

KARACAOĞLAN ŞİİRLERİNDE ATASÖZLERİNİN İŞLEVLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME¹

Öz

Atasözleri, bir toplumun yüzyıllar boyunca oluşturduğu bakış açısını, hayat anlayışını, değer yargılarını ve bütünüyle yaşam karşısında aldığı tavrı ifade eden en önemli dil hazinelerindedir. Toplumu oluşturan bireylerin ortak dil, anlayış ve kültürlerinin şekillenmesinde, atasözlerinin büyük bir payı vardır. Bir toplumda yetişen şair ve sanatçılar, mensubu oldukları kültürü daha geniş ve derin bir anlayışla işleyerek atasözlerine yeni anlam ve işlev kazandırmaktadır.

Bu makalede, halk şiiri geleneğinin önemli temsilcilerinden biri olan Karacaoğlan'ın şiirlerinde kullanılan atasözleri, işlevsel yönden incelenmiştir. Araştırma kapsamında, İlhan Başgöz'ün Karac'oğlan, Cahit Öztelli'nin Karacaoğlan Bütün Şiirleri ve Saim Sakaoğlu'nun Karacaoğlan adlı eserleri taranarak, şairin şiirlerinde toplam otuz yedi atasözünün bulunduğu tespit edilmiştir. Karacaoğlan'ın, bu dil ve kültür hazinelerini zaman zaman kendi bağlamından çıkararak, öz düşüncelerini dile getirmek için yeni anlamlar eklediği görülür. Şair, bu bağlamda atasözlerindeki olumlu yargıları olumsuz, olumsuz yargıları ise olumlu biçimlere dönüştürerek onlara yeni anlam ve işlevler kazandırır.

Anahtar kelimeler: Karacaoğlan, atasözü, şiir, işlev, gelenek

A STUDY ON THE FUNCTIONS OF THE PROVERB TRADITION IN KARACAOĞLAN'S POEMS

Abstract

This article examines the proverbs used in the poems of Karacaoğlan, one of the important representatives of the folk poetry tradition, from a functional perspective. Proverbs play a significant role in shaping the shared language, understanding, and culture of individuals within a society. Poets and artists who grow up within a society process proverbs with a broader and deeper understanding of the culture to which they belong, giving them new meanings

¹ Bu çalışma "On Sekizinci Yüzyıldan Günümüze Âşık Edebiyatında Atasözleri ve Deyimler" adı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

and functions. This article examines the proverbs used in the poems of Karacaoğlan, one of the important representatives of the folk poetry tradition, from a functional perspective. Within the scope of the research, İlhan Başgöz's Karac'oğlan, Cahit Öztelli's Karacaoğlan Complete Poems and Saim Sakaoğlu's Karacaoğlan were scanned and it was determined that there were a total of thirty-seven proverbs in the poet's poems. It is seen that Karacaoğlan sometimes takes these linguistic and cultural treasures out of their context and adds new meanings to express his own thoughts. In this context, the poet transforms the positive judgments in the proverbs into negative forms and the negative judgments into positive forms, giving them new meanings and functions.

Key Words: Karacaoğlan, proverb, poetry, tradition

GİRİŞ

Atasözleri, bir toplumun dünyaya bakış açısını, bu bakış açısı üzerinden şekillenen dünya görüşünü ve hayat karşısında aldığı tavrı belirleyen en önemli dil hazinelerindedir. Toplumların ortak hafızasında yer eden atasözleri, yalnızca birer söz varlığı değil, aynı zamanda kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel değerler ve yaşam tecrübelerinin yansımasıdır. Dolayısıyla atasözleri, toplumsal bilgelik ürünleri olarak dil, kültür ve edebiyat ilişkisini anlamada önemli bir kaynaktır.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde atasözü, “Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz; deme, mesel, sav, darbimesel” şeklinde tanımlanmaktadır (Parlatır, Gözaydın, Zülfikar, Aksu, Türkmen, Yılmaz, 1998: 152). Aksoy, atasözünü “Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırılan ve kalıplaşmış biçimi bulunan kamuca benimsenmiş özsözler” olarak açıklar (Aksoy, 1988: 37). Albayrak ise atasözlerini, “Atalarımızın yüzyıllar içindeki deneyim ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini öğüt ya da yargı şeklinde nakleden, doğrulukları kesinlik kazanmış anonim, kısa ve özlü sözler şeklinde ifade etmektedir (Albayrak, 2009: 3).

Eyüboğlu'na göre en dar anlamı düşünülürse atasözünün tek bir anlamı vardır: “Az sözle söylenmiş, dokunaklı, hazır cevap tanımına uygun, çağrışım yaptıran, zekâyı kamçılayan, düşündürücü ve hepsinin üstüne halk dilinde beğenilmiş, tutulmuş olmaktır” (Eyüboğlu, 1973: 21).

Dilçin atasözlerini “Atasözleri, beşer cemiyetiyle beraber doğmuş, onunla birlikte oba, boy ve oymak olarak asırlarca göçebe hayatı yaşamış ve nihayet gelişip özleşerek de ulus haline yükselmiş, medenileşmiş töreler” (Dilçin, 2000: 15) olarak niteler. Bu tanımlar göstermektedir ki atasözleri, hem toplumsal hafızayı hem de dilin estetik yönünü bir arada barındıran söz varlıklarıdır.

Atasözlerinin en önemli yönlerinden biri de onların işlevsel boyutudur. Türk Dil Kurumu sözlüğünde “İşlev” kavramı, en genel anlamıyla “Bir nesne veya bir kimsenin gördüğü iş, iş görme yetisi, görev, fonksiyon” (Parlatır ve ark., 1998: 1119) şeklinde tanımlanır. Bu bağlamda atasözlerinin işlevi, yalnızca bir öğüt ya da yargı bildirmek değil, aynı zamanda farklı bağlamlarda yeni anlam ve değerler kazanarak kültürel sürekliliği sağlamaktır. Özellikle edebî metinlerde atasözleri, sanatçının üslubuna bağlı olarak farklı işlevler üstlenmekte; halkın ortak söylemini bireysel estetik bir ifade alanına dönüştürmektedir.

Atasözlerinin işlevsel boyutuna dair literatürdeki temel yaklaşımlardan biri de, Bascom'un halk bilimi ürünlerinin toplumsal işlevlerine odaklanan analizidir. Bascom, folklorun bu kapsamlı işlevlerini dört temel maddede toplamıştır. Buna göre atasözleri, kültürel sürekliliğe katkıda bulunurken aynı zamanda şu rolleri üstlenirler:

- Eğitim: Geleneksel bilgiyi, ahlaki dersleri ve davranış kurallarını gelecek nesillere aktarma.

- Geçerlilik/Onaylama (Validasyon): Mevcut toplumsal kurumları, ritüelleri ve kabul görmüş değerleri meşrulaştırma ve onaylama.
- Toplumsal Uyumun Sürdürülmesi (Kontrol): Kabul edilebilir davranış standartlarını belirleyerek sosyal kontrolü ve grup içi uyumu sağlama.
- Psikolojik Kaçış/Tazmin: Yaşamın gerilimlerinden, çelişkilerinden veya kısıtlamalarından geçici bir uzaklaşma veya bu durumlara dair bir denge sunma. (Bascom, 2010: 71-86)

Halk edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olan Karacaoğlan, şiirlerinde atasözlerine sıkça başvurmuş, onları hem halkın ortak dilinden beslenen bir unsur hem de kendi üslubunu güçlendiren bir ifade aracı olarak kullanmıştır. Ancak bu kullanım, atasözlerinin yalnızca tekrarı değildir. Karacaoğlan zaman zaman atasözlerini kendi bağlamından çıkararak farklı anlam ve işlevler yüklemiştir.

Bu çalışmada İlhan Başgöz'ün Karac'oğlan, Cahit Öztelli'nin Karacaoğlan Bütün Şiirleri ve Saim Sakaoğlu'nun Karacaoğlan adlı eserlerindeki atasözleri tespit edilerek bunların işlevsel açıdan nasıl kullanıldığı ortaya konulacaktır. Böylelikle atasözlerini dönüştürme biçimi ve bu dönüşümün edebî anlamda ne tür işlevler kazandırdığı incelenecektir.

Bu makalede nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve bu yöntemin bir gereği olarak adı geçen yayınlardaki atasözleri tek tek tespit edilerek, belirlenen otuz yedi atasözü işlevsel yönlerine göre sınıflandırılmıştır. Bu atasözlerinin şairin şiirlerinde anlam genişlemeleriyle kazandığı yeni işlevler örnekler üzerinde gösterilmiştir.

1. Açın halini tok bilmez, hastanın halini sağ bilmez:

Başu pare pare dumanlı dağlar
Hastanın halından ne bilir sağlar
 Bozulmuş siyeci verene bağlar
 Bülbülün konduğu güller perişan
 (Sakaoğlu, 2004: 524)

Karşiki görünen yapraklı dağlar
Hastanın halından ne bilsin sağlar
 Her nere vardım sa dertliler ağalar
 Aradım cihanı derdsiz yoğ miş
 (Sakaoğlu, 2004: 634)

Karacaoğlan, yokluk ve ıstırap çekmemiş olan bir kimse, yokluk ve ıstırap içindekilerin durumunu anlayamaz (Albayrak, 2009: 95) anlamına gelen atasözünü, şiirlerinde aynı anlam doğrultusunda kullanmıştır.

2. Allah sağ gözü sol göze muhtaç etmesin (ya da sağ eli sol ele):

Her dâyim böyledir feleğin işi
 Zehirden acıdır engelin aşu
 Tırnağın var ise başını kaşu
Sağ gözden sol göze fayda yoğ imiş
 (Sakaoğlu, 2004: 634)

Karacaoğlan, en güzel yaşama şekli, insanın kimseye muhtaç olmadan sürdürdüğü yaşama şeklidir. Çünkü başkasına muhtaç olmak, çekilmesi çok zor ve onur kırıcı bir durumdur (Albayrak, 2009: 144) anlamında kullanılan bu atasözünü, yaşadığı fakat hüsrarla sonuçlanan deneyimlerini ifade etmek için kullanmıştır. Alıntı dörtlükte özellikle “*Tırnağın var ise başını kaşı*” dizesi, başka bir atasözünü çağrıştırarak verilen mesajı pekiştiren işlevde kullanılmıştır. Böylece bir atasözü, başka bir atasözü aracılığıyla açıklanmıştır.

Dörtlüğün bütününe bakıldığında Karacaoğlan, yaptığı iyiliklerden beklediği karşılığı görememiştir. Bu durumu defalarca yaşamış olması sebebiyle, atasözünün ifade ettiği yargı onda genel bir kanaat haline gelmiştir. Ozan, “*Her daim böyledir feleğin işi*” dizesiyle olumsuz tecrübelerine gönderme yaparak yaşadığı hayal kırıklıklarını dile getirmiştir.

3. Altın pas tutmaz (Deli yas tutmaz):

Karac’oğlan der ki ne salınırsın

Cevahir pas tutar mı silinirsin

Ey kız gözüme hürü görünürsün

Atan sevmez seni benden ziyade

(Sakaoğlu, 2004: 402)

Kara bağrım ezgin ne salınırsın

Cevahir pas tutmaz ne silinirsin

Baktıkça gözüme hoş görünürsün

Bugün güzelliğın dünden ziyade

(Sakaoğlu, 2004: 402)

Karacaoğlan, şerefli ve temiz insana, hiç kimse leke süremez. (Tasasız kimse hiçbir şeye üzülmeyiz) (Aksoy, 1988: 144) anlamında kullanılan bu atasözünü, sevdiği dilberin değerini ifade etmek ve ona güzelliğini hatırlatmak işlevinde kullanmıştır. Ozan bu atasözüyle sevgilisinin değerini ve güzelliğini vurgulamakta, aynı zamanda ona özgüven aşılacaktır. Âşığın asıl üzerinde durduğu nokta ise sevgilisinin kendi değerinden habersiz oluşudur. Bu nedenle Karacaoğlan, bu atasözünü kullanarak dilberin güzellik ve değerinin farkına varmasını amaçlar.

4. Altının kıymetini (kadrini) sarraf bilir:

Elimden aldırđım Telli Hatça’yı

Sarrafi da bilir altın akçayı

Dolandım gezdım ben bağı bahçayı

O dosta yiyecek nar bulamadım

(Sakaoğlu, 2004: 484)

Karacaoğlan, değerli bir şeyin kıymetini ancak onu bilenler takdir eder (Albayrak, 2009: 152) anlamında kullanılan bu atasözünü, sevdiğini başkalarına kaptırmasının ardından dile getirmiştir. Ozana göre elinden alınan Telli Hatça altın değerinde bir güzel, kendisi ise bu altına paha biçebilecek yetkinlikte bir sarraftır.

Karacaoğlan atasözünü, Telli Hatça'yı elinden alanların onun gerçek değerini bilemeyeceklerini vurgulamak için kullanmıştır. Bu kişiler, altın değerindeki güzelliği takdir edemeyecek ölçüde cahil ve hoyrat kimselerdir. Dolayısıyla âşık, bu atasözünü sevgilisinin bahtı için duyduğu hayıflanmayı ifade etme işleviyle kullanmıştır.

5. Armudun (ahlatın) iyisini (dağda) ayılar yer:

Karac'oğlan der ki bu da neyimiş
Gönül berelendi karlı dağ imiş
Meyvanın eysini ayılar yermiş
Gel kara zülfüne kullar olduğum

(Sakaoğlu, 2004: 509)

Karacaoğlan, güzel şeyler çoğu zaman onu hak etmeyen kimselere nasip olur (Albayrak, 2009: 170) anlamında kullanılan bu atasözünü dengini bulamayan bir güzelin bahtına acıma işleviyle dile getirmiştir. Âşığın estetik anlayışında, ince ruhlu ve zarif güzellerin, onların incelik ve zarafetini anlayıp takdir edemeyecek kaba, nobran ve hoyrat kimselere yar olmasından duyulan rahatsızlık sıkça görülür.

Karacaoğlan burada da böyle bir duruma işaret etmektedir. Gönül verdiği nazlı bir dilberin, “ayı” sözcüğu ile temsil edilen kaba biriyle evlenmiş olması ve bu evlilikten mutluluk bulamaması söz konusudur. Âşık, bu durum karşısında eski sevdiğini tekrar kendisine çağırmakta ve “nazlı meyveyi ayıdan kurtarmak” istemektedir. Ayrıca Karacaoğlan, cahil ve kaba kimselerin talihlerinin farkında olmadıklarını da vurgular. Onlar hiçbir çaba göstermedikleri hâlde güzel bir dilberi elde etmiş, fakat onun kıymetini bilemeyerek o zarif güzele cefa çekirmişlerdir.

6. Ateş Düştüğu Yeri Yakar:

Od düştüğu yeri yakar
Değme dalda gül mü biter
Ko dört dilin çok kuş öter
Bülbül ünü gelmemiştir

(Öztelli, 1970: 348)

Karacaoğlan, felaket kimin başına gelirse, en çok o kişiyi etkiler (Albayrak, 2009: 190) anlamında kullanılan bu atasözünü, bireysel acıyı ifade etme aracı olarak kullanmıştır. Şiirde sözleştikleri yere gelmeyen sevgilinin yokluğu, ozanın yaşadığı derin hüzm ve çaresizlik üzerinden dile getirilmiştir. Bahçede bütün kuşların şakımasına rağmen sevgilinin sesi duyulmamış, bu sessizlik ozanın ruh dünyasında büyük bir boşluk yaratmıştır. Dolayısıyla âşık, atasözü aracılığıyla yaşadığı bireysel acının yalnızca kendisi tarafından derinden hissedildiğini vurgulamaktadır. Bu kullanım, bahsi geçen atasözünün bireysel psikolojik deneyimi yansıtmaya işlevini ortaya koymaktadır.

7. Ateş Olmayan Yerden Duman Çıkmaz:

Ataş yanmayınca tütün mü tüter
Ak göğsün üstünde uban mı biter
Vakti gelmeyince bülbül mü öter
Öter gider yaylasına bir gelin

(Sakaoğlu, 2004: 549)

Karacaoğlu, bir olayın gerçekleşip gerçekleşmediğini anlamak için o olayın belirtilerine bakmak gerekir. Eğer belirtileri varsa olay gerçekleşmiş demektir (Albayrak, 2009: 191) anlamında kullanılan atasözünü, yaylasına giden bir gelindeki güzelliğin kendisini sevdaya düşürmesini ifade etmek amacıyla kullanmıştır. Âşığın bu atasözünü kapalı bir anlatım içerisinde kullanması dikkat çekicidir.

Yaylaya giden bir gelinin onda uyandırdığı sevgi, “ateşin yanması” ve bu ateşin etkisiyle saz çalıp söylemesi ise “tütünün tütmesi” şeklinde dile getirilmiştir. Bununla birlikte âşık, bu durumu açık ve kesin bir ifade yerine kapalı bir söyleyişle aktardığı için atasözünün işlevi farklı biçimlerde de yorumlanabilir.

8. Yiğit Attan Düşer, Yine Atlanır

Yiğit olan yiğit biner atlanır

Kötüler de her cefaya katlanır

Yiğit gölgesinde yiğit saklanır

Namertlerde gölge olmaz ar olmaz

(Başgöz, 2003: 201)

Karacaoğlu, yiğit insan her zorluktan sonra yeniden güçlenir ve mücadeleye devam eder (Albayrak, 2009: 896) anlamında kullanılan bu atasözünü aynı işleviyle kullanmıştır.

9. Bin tasa (kaygı), bir borç ödenmez:

Kemler eyilik göremez

Gamlanma gönül gamlanma

Bin kaygı bir borç ödemez

Gamlanma gönül gamlanma

(Sakaoğlu, 2004: 389)

Karacaoğlu, insan sıkıntıda olduğunda ne kadar üzülüp kaygılanırsa kaygılsın, bu üzüntünün ve kaygının kendisine en küçük bir menfaati dokunmaz (Albayrak, 2009: 249) anlamında kullanılan atasözünü aynı anlamda kullanmıştır.

10. Bülbülün çektiği dili belasıdır:

Bir körün gözüne girsem de olmaz

Bir yiğide sırrım versem de almaz

Bir kötü dilim var irahat durmaz

Kötü dil başıma bela getirir

(Öztelli, 1970: 210)

Karacaoğlu, bülbül güzel öttüğü için kafese konulmuş, özgürlüğünü yitirmiştir. Kişi, bundan ders almalı, dilini tutmalıdır. Düşünülmeyen söylenen sözler, yersiz konuşmalar insanın başını derde sokar (Aksoy, 1988: 209) anlamında kullanılan atasözünde bülbülün yerine insanı ikame ederek kişinin başına gelen dil belasına vurgu yapar.

Burada Karacaoğlan'ın atasözünü dile getirirken uyguladığı yöntem, kötü davranışa kendi üzerinden örnek verme olan bilgelik üslubunu (üslub-ı hâkimâne) kullanmasıdır. Bu üslubun özelliği âşîğın veya bilge kişinin söz konusu ettiği kötü davranışı kendisinin başından geçmiş gibi aktarılmasıdır. Karacaoğlan'da burada “*Bir kötü dilim var irahat durmaz/ kötü dil başıma bela getirir*” derken aynı yöntemi kullanır.

11. Can çıkmayınca huy çıkmaz:

Karacaoğlan der ki ne gelir elden

Can çıkmayınca huy çıkmazmış tenden

Yüzseler derimi vazgeçmem senden

Kara kellem döner kan kenarında

(Sakaoğlu, 2004: 384)

Karacaoğlan, huy, kişiliğin bir parçasıdır; kişi ile birlikte doğar; kişiliğin oluşumu ile birlikte oluşur ve artık ölünceye değin sürüp gider. Kimse onu değiştiremez (Aksoy, 1988: 212) anlamında kullanılan atasözünü, kendi karakterinin bir özelliği olarak ifade eder. Bu atasözü için TDK açıklamasında bir olumsuzluk görülmesi de gelenekte “can çıkmadan huy çıkmaz” atasözündeki huy olumsuz huydur. Çünkü halk arasında bu atasözü ile huyu kötü olanların huylarının düzelemeyeceğine vurgu yapılır. Ozan, sevmeyi huy edinmiş bir insandır ve sevdiğinden Hallâc-ı Mansûr gibi derisini yüzseler bile vazgeçmeyeceğini belirterek bu sevmeye huyunu, can bedenden çıkmadıkça bırakmayacağını beyan eder. Görüldüğü üzere şairin, ölçsüz sevmeye huy kendisinin hayatına mal olacak bir özellik taşımaktadır.

12. Dikensiz gül olmaz (Gül dikensiz olmaz):

Gül dikensiz bitmez imiş

Bülbül gülsüz ötmez imiş

İşe güce yetmez imiş

Eli yardan ayrılanın

(Sakaoğlu, 2004: 535)

Karacaoğlan her güzel şeyin hoş gitmeyen yönü de bulunur. Güzel şeyi elde etmek isteyen ya da elde eden kimse bunun gerektirdiği rahatsız edici şeyleri de hoş görmelidir (Aksoy, 1988: 241) anlamında kullanılan atasözünü, fazla bir değişiklik yapmadan aynı anlamda kullanır. Ancak “Gül dikensiz olmaz” atasözünün fillini, gül dikensiz bitmez biçiminde ikincil derecede bir varyantla kullanır. Ancak onun kullanımında –imek ek eyleminin hikâyeye biçimindeki kullanımı atasözünü olduğu gibi kullanmak yerine “*Bana aktaranların aktardıklarını rivayet ediyorum*” ifadesini içerecek bir anlam genişlemesi gösterir.

13. Dünya (Peygamber) Süleyman'a bile kalmamış:

Sultan Süleyman'a kalmayan dünya

Bu dağlar yerinden yarılr bir gün

Nice bin senedir çürüyen canlar

Hakk'ın emri ile dirilir bir gün

(Sakaoğlu, 2004: 569)

Karacaoğlan, insan ne denli zengin, ne kadar erkli olursa olsun dünyadan göçüp gidecektir. Egemenliği son kerteye ulaşmış olanlar dahi ölüme yenilirler. Bunun için dünyaya bel bağlamamalıdır (Aksoy, 1988: 252) anlamında kullanılan atasözünü, şiirde kip değişimi dışında aynı anlamda kullanır.

14. El için ağlayan gözünden olur (yâr için dövünen dizden olur):

Ağacın eyisi özünden olur

Yiğidin eyisi sözünden olur

El için ağlayan gözünden olur

Ağlama hey gözü yaşın sevdiğim

(Başgöz, 2003: 147)

Karacaoğlan, başkası için yapılacak özverinin bir sınırı vardır. Bunu aşarsanız uğrayacağınız zarar yanınıza kalır (Aksoy, 1988: 262) anlamında kullandığı atasözünü, dörtlükte kendi bağlamında kullanır. Hatta bu atasözünün temel iletisini daha kuvvetli vurgulamak için atasözünün geçtiği üçüncü dizinin üzerindeki iki dizeyi özdeyiş ve hikmet içeren dizeler şeklinde kurar. Bu kullanımla muhatabı söylediğine itirazsız ikna etmeyi amaçlayan bir tutumu benimser. “*Ağacın iyisi özünden olur/ yiğidin iyisi sözünden olur*” dizeleriyle muhatabı arka arkaya genel kabul görmüş hikmetlerle sonuca hazırlayan ozan, bu iki dizinin arkasından söz konusu atasözünü dile getirerek sevdiğini teskin etmeyi amaçlar.

15. Geçme namert köprüsünden, ko aparsın su seni:

Karac’Oğlan der ki yiyip içmeden

Güzeller usanmaz konup göçmeden

Muhannatın köprüsünden geçmeden

Düşelim de azgın sele gidelim

(Sakaoğlu, 2004: 496)

Hiçbir daha yükseklerden uçmayın

Uçarsam da kanadımı açmayın

Muhannatın köprüsünü geçmeyin

Coşkun sele uğratayım yolumu

(Sakaoğlu, 2004: 642)

Karac’Oğlan der ki konmadan göçmem

Her olur olmaza sırrımı açmam

Kötüler köpr’olsa üstünden geçmem

Taşkın suya uğradırım yolumu

(Sakaoğlu, 2004: 643)

Karacaoğlan, korkak ve alçak kimselerden fayda ummaktansa, büyük bir zarara uğramak hatta ölmek daha iyidir (Albayrak, 2009: 465) anlamında kullanılan atasözünü namerde muhtaç olmamak anlayışı üzerine kurar. Karacaoğlan atasözündeki namert sözcüğü yerine yaptığı iyiliği başa kakan kişi anlamındaki muhannat (muhannet) sözcüğünü kullanır. Aslında atasözünün ozan yaşadığı çağda bu kelimeyle kullanıldığını düşünebiliriz çünkü söz konusu durumu muhannet sözcüğü namert sözcüğünden çok daha güçlü bir şekilde ifade etmektedir.

Karacaoğlan'ın bu atasözünü üç farklı şiirinde dile getirmesi dikkat çekicidir. Ozan iki yerde muhannet sözcüğüyle bir yerde de kötüler sözcüğüyle bu duruma vurgu yapmıştır. Bu demektir ki âşığın hayatta en çok karşılaştığı ve etkisini üzerinden en çok atamadığı davranış biçimi bir muhannetle muhatap olmaktır. Muhannetin yaptığı iyiliği başına kakmasından incinen âşık bu atasözü vesilesiyle kendisinden sonra gelenlere muhannet kimselerle düşüp kalkmamaları için öğüt vermektedir.

16. “Gel” diyen yere ar eyleme; “Gelme” diyen yere gitme, dar eyleme:

Aştı gitti göremedim boyunu

Çene tutmuş kaşlarının yayını

Yeni belledim güzellerin huyunu

Gel denmeyen yere varılmaz imiş

(Başgöz, 2003: 198)

Karacaoğlan, davet edilen yere gitmek, nezaket icabıdır; bu durumda giden kişiye davet sahibi gerekli ilgi ve saygıyı gösterir. Davet edilmeyen yere gitmek, görgüsüzlük kabul edilir. Bu durumda davet edilmeden giden kişiye gerekli ilgi ve saygı gösterilmeyebilir. Bunun sonucu davet edilmeden giden kişi utanılacak bir duruma düşer (Albayrak, 2009: 466) anlamında kullanılan atasözünü, bağlamından kopararak bunu insan ilişkileri için genel geçer bir ölçüt olmaktan çıkarır. Karacaoğlan bu atasözünü, âşık ve maşuk ilişkisinde muhatabına öğüt vermek amacıyla kullanır. Bu kullanımda deneyim atalara ait değil, kendisine aittir. Onun anladığına göre güzellerle olan ilişkide gel denmeyen yere varmak bir hüsrana nedenidir.

17. Göz görmeyince gönül katlanır:

Cahılın yanında kitab okunmaz

Göz görmeyince de gönül çekinmez

Şimden geril sana faydam dokunmaz

Ölürsen yoluma öl dedi bana

(Sakaoğlu, 2004: 391)

Karacaoğlan, yakınımızda bulunmayanların özlemine, acısına daha kolay dayanabiliriz (Aksoy, 1988: 483) anlamında kullanılan atasözünü “göz görmeyince gönül çekinmez” varyantıyla kullanır. Karacaoğlan burada ilgili atasözünün farklı bir varyantını üretirken deyim yerindeyse paralel bir atasözü üretir. “Göz görmeyince gönül katlanır” atasözünde edilgen bir tavır söz konusuysen göz görmeyince gönül çekilmez varyantında etken bir tavır söz konusudur. Karacaoğlan, gözün görmediği şeyden gönlün çekince ve korkusu olmaz diyerek çok daha farklı bir ruhsal duruma işaret etmektedir.

18. Gurbette sultan olacağına yurdunda züğürt ol:

Karac’oğlan der dünyaya gelemeden

Ben usandım el işine yelmeden

Gurbet ilde padişahlık sürmeden

Vatanında züğürt olmak yeğ imiş

(Öztelli, 1970: 226)

Karacaoğlan, başka diyarlara gidip güçlük çekmektense yurdunda yoksul kalmak yeğdir (Akalin, 2018: 43) anlamında kullanılan atasözünü, aynı işlevde kullanır.

19. Güzele bakmak sevaptır:

Ne bilir güzeli sevmesin ahmak

Sevapdır güzelin yüzüne bakmak

Fırsatın bulup da yanaktan öpmek

Can cefa götürmez tez kara gönlüm

(Sakaoğlu, 2004: 514)

Karacaoğlan, güzel şeylere bakarken hayranlık duyar, Tanrı’nın neler yarattığını düşünerek büyüklüğünü düşünürüz. Onun için güzele bakmak sevaptır (Aksoy, 1988: 297) anlamında kullanılan atasözünü, kendi bağlamında kullanır. Ancak dörtlük içerisinde diğer dizeler yardımıyla atasözüne anlam açısından küçük renkler ekler. Ona göre güzel sevmek bir sanattır ve ahmakların bu sanattan nasipleri olmadığı için onlar güzel sevmesini bilmezler. Güzellik ile insan arasında yaratılıştan gelen estetik bir bağ vardır. Bu bağdan dolayı güzel olan her şeye ilgi duyarız ancak âşık bir şair için bu ilginin temel odağını bir güzelin yüzü oluşturur.

Âşık özellikle “*güzelin yüzüne bakmak sevaptır*” dizesiyle güzele bakmanın yüzüne bakmak anlamını içerdiğine dikkat çeker. Yüz güzelliğine bakmak estetik bir bağlamdan ayrı düşünülmezken yüzün haricindeki organlara bakmanın bu anlayışın dışında kaldığı belirtilmiş olur. Bu atasözünde estetik olanla mahrem olanın sınırlarını teşkil eden şeyin yüz olduğu anlaşılır ve yüzden gerisine bakmak kabul görmez. Karacaoğlan da bu genel anlayıştan hareket ederek güzelin yüzüne bakmanın sevap olduğuna vurgu yapar.

20. Her işin başı sağlık:

Yiğit yiğidin yoldaşı

At yiğidin öz kardaşı

Sağlıktır her şeyin başı

Gamlanma gönül gamlanma

(Sakaoğlu, 2004: 390)

Karacaoğlan, insan için her işten daha önemli ve gerekli olan şey, sağlıktır (Albayrak, 2009: 517) anlamında kullanılan atasözünü, işlevini değiştirmeden aynı biçimde kullanır.

21. Herkes ettiğini bulur:

Karac' oğlan der ki böyle olmasın

Arada engeller murad almasın

Sana senden olmuş benden olmasın

Herkes ettiğini bulmaz mı sandın

(Sakaoğlu, 2004: 534)

Karacaoğlan, insan ne yaparsa onun karşılığını görür (Albayrak, 2009: 525) anlamında kullanılan atasözünü soru formuna sokarak daha etkili bir biçimde kullanır. Atasözünde herkes yaptığı şeyin karşılığını görür veya bulur biçiminde herkese sari bir durum varken Karacaoğlan bu yapıyı değiştirerek sadece muhataba özgü bir hale getirir. Bu muhatap da zulüm ve haksızlık yapan birisidir. Ozan işte bu muhataba adı geçen atasözünü “*yaptığın yanına kâr mı kalır?*” iletilisiyle kavratmaya çalışır. Hatta bu kavratma biçiminde ilahi adaletin bir tehdit gibi kullanıldığı da açıkça görülür.

22. İki dinle (bin işit) bir söyle (bir söyle, iki dinle):

Mecliste arif ol kelamı dinle

El iki söylerse sen birin söyle

Elinden geldikçe sen eyilik eyle

Hatıra dokunup yıkıcı olma

(Sakaoğlu, 2004: 389)

Karacaoğlan, çok konuşmak doğru değildir. Çok konuşan, gereksiz, yanlış sözler söyler. Karşındaki iki, on, yüz söylerse sen bir söyle. Yerinde cevap verebilmen için de hemen atılmaman, söylenenleri uzun uzun dinlemen gerekir (Aksoy, 1988: 321), anlamında kullanılan atasözünü, kendi bağlamında kullanır. Türk kültüründe konuşmanın edebi az söylemek üzerinedir. Konuşmaktan çok dinlemeyi yeğleyen geleneksel bir anlayış vardır. Bu anlayışın temelinde dinî ve irfanî bir gelenek vardır. Mevlana, “Sözü kısa kesmek gerek” (Avşar, 2017: 24) derken, Yunus Emre, “Yüzü ağ etmeyen bir sözün” mecliste sarf edilmemesini ister (Tatçı, 1990: 447).

Gelenek bir söz ve sohbet meclisinde az bilenlerin çok bilenleri dinlemesini cahil ve ham kişilerin mecliste anlatılanları dinleyerek kendilerini geliştirmelerini ister. Söz, söz ehli olanlardan dinlenmeli cahillerin meclislerinden kaçınılmalıdır. Bu bağlamda “*Ya hikmet söyle ya sus*” buyruğunun bir hadis olduğu da göz önünde tutulmalıdır. Karacaoğlan kelam dinlemenin âriflik alameti olduğunu söyleyerek az konuşmanın irfana delalet ettiğine vurgu yapar. Karacaoğlan, “*El iki söylerse sen birin söyle*” biçiminde kullandığı bu atasözü ile bilsen bile gerekmedikçe konuşma öğüdünü vermekten yanadır.

23. İnsanoğlu çiğ süt emmiş:

İnsanın kötüsü eylikten bilmez

Kursaksıza öğüt versen de almaz

İnsan çiğ süt emmiş itimad olmaz

Kapında hizmetkâr kulundan sakın

(Sakaoğlu, 2004: 534)

Karacaoğlu, insanoğlu her zaman iyi değildir. Kimi zaman sütsüzlük damarı tutar, soysuzca davranışlarda bulunur; iyiliğini gördüğü kimseye kötülük yapar (Aksoy, 1988: 327) anlamında kullanılan atasözünü, kendi bağlamında kullanır ancak bağlamı doğruluk değil güven üzerine oturtur. İnsan yaratılışı itibariyle erdem ve kusurlar taşıyan bir varlıktır. Onu iyiliğe sevk eden bir vicdan ve kötülüğe yönlendiren bir nefis taşımaktadır. Bu yüzden insanın bir tarafı daima ham ve çiğ kalır.

Karacaoğlu bu atasözünü kullandığı dörtlüğün ilk dizisinde “*insanın kötüsü eyilikten bilmez*” diyerek kötülerin iyi gibi görünseler bile özlerindeki kötülüğü daima koruduklarını ve fırsat bulunca o kötü yanlarını harekete geçirdiklerini söyler. Ozana göre iyilik, kötünün karakterindeki kötüyü ortaya çıkararak bir işlev üstlenir. Bundan dolayı âşık kötülerin kötü olarak kaldıklarını ve doğalarındaki çiğliğin bir ömür boyunca pişmediğini söyler. O yüzden hayat tecrübesi ona, insana güven olmayacağını öğretmiştir.

24. İyilik bilmeyen adam, adam sayılmaz:

İnsanın kötüsü eyilikten bilmez

Kursaksıza öğüt versen de almaz

İnsan çiğ süt emmiş itimad olmaz

Kapında hizmetkâr kulundan sakın

(Sakaoğlu, 2004: 534)

Karacaoğlu, dürüst, ahlaklı ve olgun kişiler kendilerine yapılan iyiliği hiçbir zaman unutmazlar (Yurtbaşı, 1994: 369) anlamında kullanılan atasözünü, yorumlayarak işler. Atasözündeki iyilikten bilmeyen adam Karacaoğlu'nun dörtlüğünde insanın kötüsü olarak yorumlanır. Karacaoğlu, iyilikten bilmeyeni adam saymaz. Ona göre iyi ile kötünün zıtlığı, kişilik olarak insanda huy haline geldiğinde değişmez bir özellik gösterir. Kötü ne yapılırsa yapılsın iyiliği anlama kapasitesinden mahrumdur. Dolayısıyla kötüye iyilik yapıldığında bunun kötüye de iyiye de faydası olmayacaktır.

Karacaoğlu, bu ifadenin altında “*kötüye iyilik yaparak zamanını boşa geçirme*” demektedir. Ahlakların zıtlığından dolayı iyi kişi iyi olarak, kötü kişi de kötü olarak kalmaya devam edecektir. Bu durum, Karacaoğlu'na göre değişmez bir durumdur. Değişmeyen bir şey ve değiştirilemeyen bir kişi için iyilik yapmanın gereği yoktur. Çünkü ne yapılırsa yapılsın muhatap, yine bildiği şey olan kötülüğü işlemeye devam edecektir.

25. Kara gün kararıp kalmaz, koç yiğit bunalıp ölmez:

Naçar Karac'oğlu naçar

Pençe vurup göğsün açar

Kara gündür gelir geçer

Gamlanma gönül gamlanma

(Sakaoğlu, 2004: 390)

Karacaoğlu, her şey gelip geçici olduğu gibi, üzüntülü ve sıkıntılı günler de sürekli değildir; bir gün mutlaka yerini daha mutlu günlere bırakır. Bir yiğit hangi sıkıntıları yaşarsa yaşasın, o sıkıntılardan ölmez ve bir gün mutlaka kurtulur (Albayrak, 2009: 596) anlamına

gelen atasözünün tamamını değil yarısını kullanır. Ancak Karacaoğlan'ın kullanımı daha estetik ve akışkan bir varyant olarak kendisini gösterir.

Karacaoğlan burada atasözünün iletisinin zıttına, atasözünü teselli olarak muhatabına değil gönlüne söyler. Aşk veya ayrılıktan dolayı dertlenip hüznülenen ozan, bu atasözünü hatırlayarak kendi gönlüne bir teselli verir. Burada atasözünün teselli işlevi muhataptan kendisine yönelir.

26. Kısmet ise gelir Hint'ten Yemenden, kısmet değilse ne gelir elden?:

Kısmatın var ise gelir Yemen'den

Kısmatın yoğ ise ne gelir elden

Hüccetim kadıdan beratını senden

Hiç yazılan yazı karalanır mı

(Sakaoğlu, 2004: 425)

Karacaoğlan, Tanrı bir şeyi size kısmet etmişse o mutlaka size gelir, kısmet etmemişse yapacak bir şey yoktur (Aksoy, 1988: 361) anlamında kullanılan atasözünü, kendi bağlamında kullanır. Kısmet dini bir terimdir ve şairler kısmeti söz konusu ettiklerinde “*Nahnu kassema/ biz taksim ettik*” ayetine gönderme yaparlar. Bolulu Dertli “*Nahnu kassema da, taksimde Mevlâ/ bu noksan kısmeti bana mı verdin*” (Birgören, 2011: 146) diyerek ezelden gelen kısmetine Tanrı'ya seslenerek sitem eder. Ancak genel kabul, Dertli gibi kısmete itiraz etmek yerine benimsemeyi tercih eder.

Karacaoğlan da kısmetin kaderle ilişkili, değiştirilemez bir hikmet olduğu inancındadır. O da bu atasözünü dile getiren geleneğin anlayışından hareket ederek kişilere takdir edilen ezeli kısmetin asla değişmeyeceğini ve o kısmetin kişiyle ilişkili olduğu takdirde nerede olursa olsun onunla temas edeceği belirtilir. Bu bağlamda Karacaoğlan, kişinin ne yapıp ederse etsin sadece kısmetini elde edeceğini ve bunun değişmez bir gerçek olduğunu vurgular.

27. Kimsenin ettiği yanına kalmaz:

Karac'Oğlan der ki bu böyle olmaz

O yârin ettiği yanma kalmaz

On'ki aydır bize selamı gelmez

Yoksa imansızın bağı taş m'ola

(Sakaoğlu, 2004: 387)

Karacaoğlan, hiçbir kötülük karşılıksız kalmaz. Kötülük yapanlar er geç yaptıklarının cezasını çekerler (Aksoy, 1988: 365) anlamında kullanılan atasözünü, sık sık yaptığı gibi âşık-maşuk ilişkisi açısından ele alır. Bu duruma göre sevgilisi onu; üzecek, kıracak veya hüsrana uğratacak bir şeyler yapmış veya söylemiştir. Karacaoğlan, bu atasözünü hatırlayarak kimsenin yerine sevgiliyi koymakta ve sevgilinin ettiğinin yanına kalmayacağını söyleyerek ilahî adalete gönderme yapmaktadır.

28. Konan, göçer; gelen geçer:

Karac'Oğlan der ki konanlar göçmez

Bu ayrılık bizlen arasın açmaz
Bir kötü gönlüm var güzelden geçmez
Ne güzele doymaz gözüm var benim

(Sakaoğlu, 2004: 500)

Karacaoğlu, bu dünyada hiçbir şey sürekli ve kalıcı değildir; gelen belli bir süre varlığını devam ettirir, ondan sonra varlığını yitirerek bu dünyadan ayrılmış olur (Albayrak, 2009: 655) anlamında kullanılan atasözünü, olumlu yapıdan olumsuz yapıya aktararak işlev açısından ters yüz eder. Atasözünün arka planında, bir hana benzeyen bu dünyaya konan ya da gelen herkesin bir gün buradan geçip gideceği yani öleceği düşüncesi vardır. Ancak Karacaoğlu, konanların göçmeyeceğini söyleyerek kendisine zorluk çıkararak veya olumsuz davranan muhataplarının şuurunda uyandırdığı olumsuz sürekliliğe vurgu yapmaktadır.

29. Kurdun oğlu (eniği) kurt olur:

Sana derim sana hey Osman Paşa
Düşmanlara karşı duran merd olur
Şahan kocasa da vermez avını
Ta ezelden kurd eniği kurd olur

(Sakaoğlu, 2004: 621)

Karacaoğlu, kötü insanların evlatları da kendileri gibi kötü olur (Albayrak, 2009: 679) anlamında kullanılan atasözünü, bağlamından çıkararak kurdu yiğidin göstereni, kurt eniğini de yiğit olmaya namzet olan yiğit evladı olarak aktarır. Burada atasözünün olumsuz anlamının olumluya dönüştürüldüğü görülür. Kurt ve kurt eniği metaforları, kötü kişi ve kötü kişinin yavrusu anlamlarından çıkarak yiğit ve yiğit evladı anlamlarını kazanır.

30. Ser verip sır verme:

Seherden uğradım bülbül sesine
Ötüşün bülbülü güle getirir
Yiğit olan kimse saklar sırrını
Kötü kalbindekin dile getirir

(Sakaoğlu, 2004: 612)

Yüce dağ başında yayılan ceylan
Avcılar geliyor dört yanın dolan
Her olur olmaza sırrını diyen
Boz bulanık çaya akmış gib' olur

(Sakaoğlu, 2004: 620)

Karacaoğlu, insan kendisine söylenen bir sırrı canı pahasına da olsa kimseye söylememeli (Albayrak, 2009: 783) anlamında kullanılan atasözünü, küçük açıklamalarla aşağı yukarı aynı anlama gelecek biçimde kullanır. Ser verip sır vermeyen kimsede yiğitlik bir

davranış ve ahlak haline gelmiştir. Bu yüzden bu yiğit sır vermeme tavrını canı pahasına da olsa sürdürür.

Karacaoğlan, sırrı saklamayı bir yiğitlik olarak nitelemektedir. Kişi başının gideceği tehdidine maruz kalmasa bile yine de sırrı saklamalıdır. Zira bu tavır bir yiğitlik işidir. Karacaoğlan, sırrın özel bir muhatap gerektirdiği düşüncesindedir. Bu yüzden sır, her olur olmaza aktarılarak yayılmamalıdır. Çünkü bu kişiler, sırrı saklama erdeminden yoksun oldukları için aldıkları sırları başkasına aktararak sırrın mahremiyetini bozan ve bu hareketle de dostlarına zarar veren kimselerdir.

31. Seyrek git sen dostuna, kalksın ayaküstüne:

Karac'Oğlan der ki kaşların kara

Karakaş altında ben sıra sıra

Çok varıp da gelme sevdiğin yere

Ya muhabbet kalkar ya bir hal olur

(Öztelli, 1970: 216)

Karacaoğlan, kişi dostuna sık sık giderse çok sıcak karşılanmaz. Seyrek giderse büyük sevgi ile karşılanır (Aksoy, 1988: 426) anlamında kullanılan atasözünü, fazla muhabbet tez ayrılık getirir varyantı üzerine oturtur. İnsan ilişkilerinde ölçü temeldir. Bu temellerden en çok dikkat edilmesi gerekenlerden birisi de dostluk ölçüsüdür.

Bu atasözünü Karacaoğlan, “*Sevdiğin yere çok gidip gelme çünkü sık görüşmek muhabbeti ortadan kaldırır*” biçiminde bir anlayışla işler. Çok sık görüşmek, aradaki mesafe, ölçü ve saygıyı gidereceği için dostluğun ağırlığını yıpratır. Hatta saygı, yerini bir müddet sonra alışkanlığa, alışkanlık da laubaliliğe bırakır. Laubalilikte insani ilişkilerin olmazsa olmazı olan ölçüyü ortadan kaldırdığı için dostluk yerini, sevgi yitimine bırakır. Karacaoğlan, sık görüşmenin sonunda dostluk ve sevginin ortadan kalkacağına inanır.

32. Taş düştüğü yerde ağırdır (kalır):

Çağır Karacaoğlan çağır

Taş düştüğü yerde ağır

Yiğit sevdiğinden soğur

Sarılmayı sarılmayı

(Sakaoğlu, 2004: 469)

Çağır Karacaoğlan çağır

Taş düştüğü yerde ağır

Kişi sevdiğinden soğur

Kurtar canım al Allah'ım

(Sakaoğlu, 2004: 489)

Çağır Karac'oğlan çağır
Taş düştüğü yerde ağır
Güzel sevmek günah değil
Ben kitapta yerin gördüm

(Sakaoğlu, 2004: 513)

Karacaoğlan, kişinin değerini en iyi bilenler, kendi çevresinde bulunanlardır (Aksoy, 1988: 443) anlamında kullanılan atasözünü, kendi bağlamında kullanır. Bu atasözü de Karacaoğlan'ın dile getirmeyi en çok tercih ettiği atasözlerinden biridir. Bu atasözü, şiirlerinde üç varyantta görülür. Onun bu sözü çok sık kullanmaktan maksadı, kendi çevresinde yeterince takdir edilmediği düşüncesi taşımasından dolayıdır. Bu kullanım biçiminden ozanın, atasözünü kendi yakın çevresine sitem etmek için dile getirdiği anlaşılmaktadır.

Karacaoğlan, kendi sanat cevherinden emin ve kendi değerinin farkında bir insandır. Ancak çevresi, onun sanatını ve değerini yeterince takdir etmemekte ve gerekli ilgiyi göstermemektedir. O yüzden âşık da sazı ile sözüyle hep bu gerçeği çevresinin yüzüne karşı söylemekte ve onların duyarsızlığına karşı sitem etmektedir.

33. Tırnağın varsa başını kaşı:

Her dâyim böyledir feleğin işi
Zehirden acıdır engelin aşısı
Tırnağın var ise başını kaşı
Sağ gözden sol göze fayda yoğ imiş

(Sakaoğlu, 2004: 634)

Karacaoğlan, insan en yakınlarından bile yardım beklemekten kaçınmalı; gücü yetiyorsa kendi işini kendisi yürütmelidir (Albayrak, 2009: 832) anlamında kullanılan atasözünü, sağ gözün sol göze faydası yoktur atasözü ile birlikte pekiştirmeli kullanır. Âşığın, her iki atasözünde de verdiği emeklerin karşılığını alamadığı ve yaptığı fedakârlıkların işe yaramadığı biçiminde bir hayal kırıklığı yaşadığı ileri sürülebilir. Dolayısıyla ozan, bu hüsrana ve hayal kırıklıklarını bu atasözü üzerinden dile getirmektedir. Başkasından yardım beklemenin kişiyi, yapacağı işleri yapamaz hale getireceğini belirtmekte ve insanları böyle duruma düşmemeleri için uyarılmaktadır.

34. Vücut (insan) kocar, gönül kocamaz:

Atıma binip gideyim mazamaz
Her yiğit sevdiği inen gezemez
Sıfat kocar ama gönül kocamaz
Şimdi gönlüm bir yosmaya vurgundur

(Öztelli, 1970: 214)

Karacaoğlan, insan yaşlansa da, bedenen çökse de gönlü gençliğini ve arzularını korur (Albayrak, 2009: 861) anlamında kullanılan atasözünü, ihtiyarlık çağında bir güzele gönül

verdiği bir tecrübesini aktarma bağlamında kullanmıştır. İnsan gönlü, dünya nimetlerine karşı ölünceye kadar arzu taşır. Karacaoğlan ise dünya nimetleri içerisinde sadece genç ve güzel kadına arzu taşıyan bir gönle sahip olarak yaşamıştır. Aşığın bedeni görüntüsü yaşlılık alameti taşırken gönlü bir civan gibi dinç kalmış ve dilberlere âşık olmaya devam etmiştir. Karacaoğlan bu durumu kendi deneyimi üzerinden aktararak tenin yaşlanmasıyla gönlün dinç kalması arasındaki tezada kuvvetli bir şekilde vurgu yapmaktadır.

35. Yalnız taş, duvar olmaz:

Pîr olmayan aşka gelmez

Koç olmayan kurban olmaz

Yalnız taşla duvar olmaz

Yoldaş deyî deyî ağlarım

(Sakaoğlu, 2004: 490)

Karacaoğlan, nasıl, bir tek taş ile duvar örülmezse, insan da tek başına önemli bir iş başaramaz. Başkalarıyla ilişki kurmak, işbirliği yapmak zorundadır (Aksoy, 1988: 466) anlamında kullanılan atasözünü, kendi bağlamında kullanır. Ancak bu atasözü, Karacaoğlan'da bir yoldaş ve yol arkadaşı ihtiyacının şiddetini gösteren bir işlev üstlenir. İnsan, sosyal bir varlık olduğu için kendi başına önemli ve büyük işleri başaramaz; bunun için yoldaş ve yol arkadaşlarına ihtiyaç duyar. Ancak âşığın yaşadığı ve içinde bulunduğu çevrede kendisi yalnız başına kalmış, hep bir dost ve yoldaş özlemiyle yanıp tutuşmuştur. Onun “*yoldaş deyü deyü ağlarım*” dizesi aradığı gerçek dostları bulamamanın verdiği acının bir gösterevidir.

36. Yazılan başa gelir:

Yörü bire yiğit yolundan kalma

Her yüze güleni dost olur sanma

Ecelden korkup da sen geri durma

Yiğidin alınna yazılan gelir

(Sakaoğlu, 2004: 610)

Karacaoğlan, kişi kaderinden kaçamaz, kaderinde olan her şeyi birer birer yaşar (Albayrak, 2009: 881) anlamında kullanılan atasözünü, yazılan yerin alın olduğunu belirten bir ayrıntıyla kullanır. Aslında alın yazısı, kader kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Karacaoğlan, alınna kaderin değişmez hükmü yazılan kimseyi sıradan bir muhatap değil, nitelikli bir muhatap, bir yiğit olarak dile getirir. Başa gelenden veya alna yazılıandan kaçılmayacağına göre Karacaoğlan, bu durumu bir yiğit tevekkülüyle benimsemeyi salık verir. Ona göre yiğit, alın yazısından kaçamaz. Bu durumda kişinin yapması gereken şey, bu kaçınılmazlık karşısında yiğitçe bir duruş sergilemektir.

37. Yiğit ekmeğiyle yiğit beslenir:

Yiğit olan yiğit biner atlanır

Kötüler de her cefaya katlanır

Yiğit gölgesinde yiğit saklanır

Namertlerde gölge olmaz ar olmaz

(Başgöz, 2003: 201)

Karacaoğlan, yiğitler, yiğit kimseleri korurlar. Yiğit kimseler de ancak yiğitlerin yanında barınırlar (Aksoy, 1988: 896) anlamında kullanılan atasözünü, “yiğit gölgesinde yiğit saklanır” varyantıyla kullanır. Âşık, yiğidi özüne, sözüne güvenilen mert ve cömert kimse olarak değerlendirir. Buradaki yiğit namert muhannet kelimelerinin zıddı olup cömert ve mürüvvet kelimeleriyle eş anlamlıdır. Nitekim Koroğlu “*mürüvvetsiz beğden yeğdir dört köşen/arkam sensin kalan sensin dağlar hey*” derken yine gölgesinde saklanacağı yiğide özlem duyar.

Karacaoğlan bu atasözünün kullanıldığı üçüncü dizeyi izleyen dördüncü dizede “*namertlerde gölge olmaz ar olmaz*” derken yiğidi namerdin zıddı olan mert anlamında kullandığını açıklamış olur. Bir halk türküsünde “*yiğit gölgesinde yiğit saklanır/ kötülerin gölgesi olmaz dal olmaz*” biçiminde bir varyantı vardır. Türkçedeki “ağa” kelimesi de işlevi itibarıyla bu dörtlükte geçen yiğit kelimesini işaret eder. Karacaoğlan bu atasözünde de güveni önceleyen bir anlayışla hareket eder. Yukarıdaki “*çiğ süt emmişe itimat olmaz*” dizesinde de vurguladığı gibi onda temkin esastır.

SONUÇ

Yukarıdaki metinlerin analizlerinden anlaşıldığına göre Karacaoğlan, atasözlerini genellikle bilindik anlamlarına göre değil, onları işlevsel bir amaç için kullanır. Bu kullanımlarda altı atasözünü aynı anlama gelecek biçimde kullanırken, yedi atasözünde işlev değişikliği yapar. Onun atasözlerini kullandığı biçimlerini şu şekilde sıralamak mümkündür. Karacaoğlan atasözlerini:

- 1- Yaşadığı ancak hüsrana uğradığı deneyimlerini ifade etmek,
- 2- Sevdiğinin kendi değerinden habersiz oluşunu telafi etmek,
- 3- Olumlu bir yargıyı olumsuz bir yargıya dönüştürmek,
- 4- Sevgilinin kaybından duyduğu ruhsal durumunu vurgulamak,
- 5- Kötü bir işi kendi yapmış gibi davranarak o işten kaçınılmasına dair öğüt vermek,
- 6- Olumsuz bir yargıyı olumlu bir yargıya dönüştürmek,
- 7- Çok bilinen atasözlerinin temel kelimelerini daha iyi olduğunu düşündüğü varyant kelimelerle sunmak,
- 8- Bazen bilinen bir atasözüne paralel bir atasözü üretmek,
- 9- Bazen bilinen bir atasözüne kelime ve ibareler ekleyerek ona açıklayıcılık katmak,
- 10- Bazen bir atasözünü özdeyiş ve hikmet içerikli dizlerle destekleyerek söz konusu atasözünün etkisini artırmak,
- 11- Bazen de bir atasözünü çevresine sitem etmek için bağlamından koparmak amaçlarıyla kullanır.

KAYNAKÇA

- Akalın, Ş. H. (2018). Kelimelerin kökenine yolculuk: Yurt, *Türkolojiya*, (2), 36–45.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1 Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: İnkılap Kitapevi.
- Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Avşar, Z. (2017). *Aşk Meclisi*. Kayseri: İncir Yayıncılık.

Bascom, W. R. (2010). *Folklorun Dört İşlevi*. (Çeviren: Ferya Çalış). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. (Editör: M. Öcal Oğuz ve Selcan Gürçayır). 71-86 Ankara: Geleneksel Yayınları.

Başgöz, İ. (2003). *Karac'oğlan*. İstanbul: Gri Yayın Dizini.

Birgören, H. (2011). *Âşık Dertli Divânı*. Bolu: Bolu Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Dilçin, D. (2000). *Edebiyatımızda Atasözleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Eyüboğlu, E. K. (1973). *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler 1*. İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık.

Öztelli, C. (1970). *Karacaoğlan Bütün Şiirleri*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Sakaoğlu, S. (2004). *Karacaoğlan*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tatçı, M. (1990). *Yunus Emre Divânı 1 İnceleme*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Türk Dil Kurumu (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Erişim Adresi: <https://www.turkudostlari.net/soz.asp?turku=3625>